

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Α' ΤΟΜΟΥ

Ιανουάριος 1963 — Δεκέμβριος 1964

Τεύχη 1 — 10

*Επιστημονικὸν ὄργανον τοῦ Συλλόγου Παιδαγωγῶν - Ψυχολόγων
Πτυχιούχων Πανεπιστημίων Ἐξωτερικοῦ*

ΕΚΔΟΤΗΣ ΙΩ. ΚΑΜΠΑΝΑΣ ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2007

ΚΥΡΙΑ ΑΡΘΡΑ

	Σελ.	Τεῦχος
<i>Τῆς Συντάξεως</i> : Ἡ ἔκδοσις	1	1
» » : Προβλήματα σχετιζόμενα μετὰ τὴν σύνταξιν ἀναλυτικοῦ προγράμματος	1	B
» » : Ὑπόμνημα πρὸς ἔξοχ. Ὑπουργὸν Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Ὀρησκευμάτων	1	4
» » : Πρὸς τὸν δεῦτερον τόμον μας	1	6

Μ Ε Λ Ε Τ Ε Σ

I. ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ - ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ - ΚΡΙΤΙΚΗ

<i>Κ. Ἀνανιάδης</i> : Ἡ ἀγροτικὴ ἐκπαίδευσις στὰ πλαίσια τῆς γενικῆς Παιδείας	15	6
<i>Κ. Ἀνανιάδης - Γ. Μαραγκουδάκης</i> : Ἀγροτικὴ καὶ Ἀγροτεχνικὴ ἐκπαίδευσις στὴν Ἑλλάδα	59	7
<i>Φιλίπ Βερνόν</i> : Σύγχρονοι ἀπόψεις περὶ νοημοσύνης καὶ μετρήσεως αὐτῆς (μεταφρ. Τ. Πασσάκου-Κυριαζοπούλου)	19	2
» » : » » »	15	3
<i>Ἄρ. Βουγιούκα</i> : Τὰ φαινόμενα τῆς προσαρμογῆς στὴ λειτουργίαν τῆς ἀντιλήψεως	3	4
» » : Ἡ διαδικασία τῆς μαθήσεως	51	7
<i>Θεοφράστου Γέρου</i> : «Ἐκπαιδευτικὴ Μεταρρύθμιση» (κριτικὴ)	8	5
<i>Γ. Γεωργιάδης</i> : Τὸ Ἀμερικανικὸν σύστημα ἐκπαιδεύσεως	92	8
<i>Π. Ε. Δέρα</i> : Ὑπαρξισμὸς - Ἀγωγή, Ψυχολογία καὶ Ψυχιατρικὴ	161	9
<i>Ἔρנסτ Κασίρερ</i> : Τί εἶναι ἄνθρωπος. Μετάφ. - Σχόλια Θ. Γέρου	9	1
» » : » » » » »	14	2
» » : » » » » »	13	3
<i>Βασίλ. Α. Κονιδιτσιώτου</i> : Διαλεκτικὴ Ἀγωγή	3	1
» » : » » »	11	2
<i>Βασ. Ι. Δαζανᾶ</i> : Abbé de l' Erpée, ὁ θεμελιωτὴς τῆς ἀγωγῆς τῶν κωφαλάλων	215	10
<i>Γεωργίου Μαραγκουδάκη</i> : Ψυχολογία Μαθήσεως καὶ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα	140	9
» » : Στοιχεῖα Νευροφυσιολογικῆς Ψυχολογίας	14	1
<i>Ἄντ. Μπενέκου</i> : Εἰσαγωγή στὴν Ψυχολογία τοῦ Bruner	22	2
» » : » » » » »	19	3
» » : Προβλήματα καὶ πειραματισμοὶ γύρω ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν	107	8

	Σελ.	Τεύχος
Ι. Σ. Μπρούνερ : «Η έννοια τῆς δομῆς στὴ σύγχρονη Παιδαγωγική» κατὰ μετάφραση Γ. Μαραγκουδάκη καὶ Ἀντωνίου Μπενέκου	11	5
Κ. Πασάκου : Σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ μέθοδοι εἰς Ψυχολογίαν καὶ Παιδαγωγικὴν	21	1
» » : » » »	32	2
Γ. Κ. Παπαγεωργίου : Δυσκολίες στὴν ἀνάγνωση καὶ γραφὴ .	199	10
Τριαντ. Τριανταφύλλου : Αἱ ἀνθρώπιναι σχέσεις εἰς τὴν Ἀγωγὴν	2	6
Κ. Χάρη : Ἡ ἐπιστημονικότης τοῦ διδασκάλου καὶ ἡ στάθμη τῶν σπουδῶν του	78	7
Λ. Χουσιάδα : Παρατηρήσεις γιὰ τὴν ἐπαγωγικὴ καὶ παραγωγικὴ σκέψη	4	2

II. ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ - ΕΙΔΙΚΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΦΗΡΜΟΣΜΕΝΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ - ΨΥΧΙΚΗ - ΥΓΙΕΙΝΗ

Διδακτικοὶ πειραματισμοὶ

Α. Βουγιούκα : Ἐνα εὐκαιριακὸ θρησκευτικὸ μάθημα	181	9
» » : Ἡ προσφορὰ τοῦ Ζαχ. Παπαντωνίου στὰ παιδικὰ γράμματα	36	2
Θεοφράστου Γέρον : Ἡ Ὀρθογραφία τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 1 διδακτικὸν πρόβλημα τοῦ σχολείου	47	3
» » : » » »	35	4
» » : » » »	32	5
Α. Κακαβούλη : Παιδικὰ ἐλαττώματα καὶ ἡ ἀντιμετώπισίς των εἰς τὸ σχολεῖον	39	4
Εὐθ. Κασιώλα : Πορίσματα τέστ Ἀναγνώσεως	30	1
» » : » » »	44	2
» » : » » »	18	4
» » : » » » καὶ Ἀριθμητικῆς	15	5
» » : Τὸ πρόβλημα τῶν καθυστερημένων μαθητῶν στὸ σχολεῖο	186	9
» » : » » »	230	10
Ἀντ. Κρέτση : Ἡ μαθητοποίησις τοῦ μαθητοῦ	26	1
» » : » »	32	2
Γ. Κυριαζοπούλου : Ἡ Σύνταξις τοῦ συγχρόνου Ἀναλυτικοῦ προγράμματος	34	1
» » : » » »	48	2
Ν. Δυμπέρη : Πρότυπα Δημοτικὰ Σχολεῖα	132	8
Γ. Μαραγκουδάκη : Σχέδιον Ἀναλ. Προγραμ. τῆς Α' τάξεως τοῦ Δημ. Σχολείου	1	3

		Σελ.	Τεύχος
	<i>Αντ. Μπενέκου</i> : Συμβολή εις τὸ πρόγραμμα συγκεντρώσεως τῆς διδακτέας ὕλης	24	4
	» » : » » » »	27	6
<i>Τφ</i>	<i>Γ. Ξεκάλου</i> : Τὸ πρόβλημα τῆς ἀναπτύξεως τῆς κοινωνικότητος εἰς τὸ παιδί	26	2
»	» » : » » » »	26	3
»	» » : » » » »	12	4
	<i>Εὐαγ. Παπαγιαννάκη</i> : Τὰ τρία «Ττ»	21	4
	<i>Δ. Κ. Παλυβοῦ</i> : Ἡ ψυχολογία τῶν πεποικισμένων παιδιῶν	174	9
»	<i>Κ. Πασσάκου</i> : Προσπάθειαι ψυχολογικῆς καὶ Παιδαγωγικῆς παρακολουθήσεως τοῦ μαθητοῦ	195	9
	» » : » » » »	243	10
	<i>Ν. Πετρουλάκη</i> : Πηγαι καὶ μορφῆ μαθήσεως	28	5
	<i>Ἑλπ. Σταματάκη</i> : Ἡ φιλολογία τῶν παιδιῶν	228	10
<i>Ε</i>	<i>Ἰω. Χαραλαμποπούλου</i> : Τὰ προβλήματα τῆς Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς τοῦ λαοῦ μας	38	1

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

	<i>Θ. Γέρον</i> : Educational Strategy for developing Societies τοῦ Adam Curle — Κριτικὴ Ἀνάλυση	90	7
	<i>Τ. Κυριαζοπούλου</i> : Ἡ Ἐπέκτασις τῆς ὑποχρεωτικῆς φοιτήσεως	137	8
	<i>Ἰω. Καμπανᾶ</i> : Ἐπιθεώρηση τοῦ βιβλίου Ἰω. Κυριαζικίδου : «Εἰσαγωγή στὸν ἐπαγγελματικὸ προσανατολισμὸν»	148	10
	<i>Κ. Κίτσου</i> : Ἰδρυσις Ἰνστιτούτου τῶν ἐπιστημῶν τῆς ἀγωγῆς	35	5
	<i>Ν. Μπάρκα</i> : Ἐκθεσις ἀναφερομένη εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ ἐν Ἀθῆναις συγκληθέντος Διεθνoῦς Συνεδρ. Μαθημ)κῶν	40	6
	<i>Αντ. Μπενέκου</i> : Ἐπιθεώρηση βιβλίου : 1) Ἑλπ. Σταματάκη : «Ἡ ἐπιμόρφωσις τῶν ἐνηλίκων» 2) Reiser - Leythman - Frankl - Lefgren : «Μιὰ προσπάθεια συνενώσεως τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως» Μεταφρ. Σχόλια Τρ. Τριανταφύλλου καὶ Γ. Μαραγκουδάκη. 3) Δ. Κ. Βακάλη : «Ἡ Ἐνιαία Συγκεντρωτικὴ Διδασκαλία»	95	7
	» » : Ἡ ἐπιθεώρησις τοῦ βιβλίου Ν. Πετρουλάκη : «Γενικὴ Διδακτικὴ»	147	8
	<i>Γ. Ζύδη</i> : Στατιστικὴ περὶ ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως	52	2
	<i>Γ. Ξεκάλου</i> : Διεθνῆς ἐκπαιδευτικὴ κίνησις	43	1
	<i>Κ. Πασσάκου</i> : Βιβλιοκρισία τοῦ βιβλίου «Ἡ Κρήτη τοπίον, ἀνθρωποι, γεγονότα, θρύλοι» — Λ. Γ. Πετρίδου	48	6
	<i>Τ. Τριανταφύλλου</i> : Ὁργάνωσις Σεμιναρίου	56	2

μα του πρέπει να είναι ελεύθερον και αδέσμευτον. Ἀδέσμευτον τουλάχιστον ἔναντι προκαταλήψεων και συναισθηματισμῶν, ὅπως και ἔναντι δογμάτων και κομματικῶν παρατάξεων. Ἡ ἄσκησις ὁμως ἀγωγῆς προϋποθέτει ἐνός ἄλλου εἶδους δέσμευσιν, δέσμευσιν ἐνώπιον τῶν ἀξιῶν τῶν ὑλικῶν ἀξιῶν, εἰς ὅσον μέτρον εἶναι ἀπαραίτητοι διὰ τὴν ζωὴν, τῶν πνευματικῶν και ἠθικῶν ἀξιῶν δέσμευσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν κλασσικῶν ἀξιῶν τοῦ Ὁραίου, Δικαίου και Ἀληθοῦς και τῶν χριστιανικῶν ἀξιῶν τῆς Πίστεως, Ἀγάπης, Φιλανθρωπίας, Ἀνεκτικότητος και Μετριοφροσύνης.

«Οἱ διαλεκτικοὶ εἶναι οἱ συνήγοροι τῆς Λογικῆς», κατὰ τὸν Johannes Hessen καθηγητὴν τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βόννης. Δὲν δέχονται συμβιβασμοὺς εἰς τὴν προσπάθειαν «ἀνευρέσεως τῆς ἀληθείας διὰ συζητήσεως» (Πλ. πολ. 534B). Ἡ κατάστασις τῆς ἡμιαληθείας εἶναι δι' αὐτοὺς ἀφόρητος και ἡ προσπάθεια ἐξόδου ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης εἶναι μόνιμος χαρακτηριστικὴ των ιδιότης.

Ὁ διδάσκαλος δὲ τῆς διαλεκτικῆς, εἰδικώτερον, θεωρεῖ τὴν ὑπάρχουσαν γνῶσιν και τὴν παροῦσαν πραγματικότητα ὡς στατικὴν και ἀμετάβλητον, ἀλλὰ ὡς δυναμικὴν και ὑποκειμένην εἰς συνεχῆ μεταβολὴν και βελτίωσιν. Γνωρίζει ὅτι ἡ

μεταβολὴ και βελτίωσις αὐτὴ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γνώσεως, ἀλλὰ και τῆς φύσεως και τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὅπως και τῆς ιστορικῆς διαδοχῆς γεγονότων, λαμβάνει χώραν λόγῳ τῶν ἀντιφάσεων, τὰς ὁποίας ἐγκλείουν. Εἶναι πλήρως συνειδητὸν εἰς αὐτὸν ὅτι «ὄπου ἐνέργεια και δράσις, ἐκεῖ και ἀντίδρασις» και «ὄπου ἀντίδρασις, ἐκεῖ και ἡ ζωὴ». Ἀποφεύγει τὴν ἐπίδειξιν γνώσεων ἢ πνεύματος και, παρὰ τὸ ὅτι αὐτὸς γνωρίζει τουλάχιστον καλῶς ὅτι γνωρίζει, προσπαθεῖ «να εἶναι περισσότερο ἀπὸ ὅσον φαίνεται».

ΚΥΡΙΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ :

- 1) G. Engel, Die dialektische Methode, 1860.
- 2) Von Hartman, über die dialektische Methode, 1910.
- 3) Jonas Cohn, Die Theorie der Dialektik, 1929.
- 4) Georg Hegel, Phänomenologie des Geistes, IV. Aufl., 1952.
- 5) Ἰωάννου Θεοδωρακοπούλου, Πλάτωνος Φαῖδρος, Ἀθῆναι, 1948.
- 6) Werner Jäger, Die dialektische Bildung. In: Paideia, Bd II, 1955.
- 7) Karl Jaspers, Die grossen Philosophen, Bd I, 1957.
- 8) Richard Boehinger, Der dialektische Besinnungsaufsatz, 1961.
- 9) Robert Spaemann, Dialektik und Pädagogik. In: Zschr Pädagogische Rundschau, Januar 1961.
- 10) Βασιλείου Κονιδιτσιώτου, Μαιευτικὴ Παιδαγωγική, Ἀθῆναι 1951.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΕΡΝΣΤ ΚΑΣΙΡΕΡ

(Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο)

2. Ἡ πρώτη ἀπάντησις, κατὰ κάποιον τρόπο, εἶναι και ἡ κλασσικὴ ἀπάντησις. Τὸ Σωκρατικὸ πρόβλημα και ἡ Σωκρατικὴ μέθοδος, δὲ θὰ ξεχαστοῦν. Γιατὶ μέσα ἀπ' τὴν Πλατωνικὴν σκέψιν ὄφησε τὰ σημάδια πάντοτε μελλοντικῆς ἀνάπτυξης

τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ. (5)

Λὲν ὑπάρχει ἴσως πῶς σίγουρος και

5. Στις ἐπόμενες σελίδες δὲν θὰ σὰς δώσω τὴν ιστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀνθρωπολογικῆς φιλοσοφίας. Θὰ διαλέξω ἀπλῶς λίγους βασικούς σταθμούς για να φωτίσω τὴ γενικὴ πορεία τοῦ στοχασμοῦ. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας

πιό σύντομος τρόπος να πείσουν τους εαυτούς μας για τη βαθειά ένότητα και τέλεια συνέχεια της αρχαίας φιλοσοφικής σκέψης από τη σύγκριση των πρώτων σταθμών της ελληνικής Φιλοσοφίας με ένα από τα μεταγενέστερα και ευγενέστερα «προϊόντα» του έλληνορωμαϊκού πολιτισμού: το βιβλίο «Εἰς ἑαυτὸν» τοῦ Ἀυτοκράτορα Μάρκου Ἀυρηλίου Ἀντωνίνου. Μὲ τὴν πρώτη σκέψη μιὰ τέτοια σύγκριση μπορεί νὰ θεωρηθῆ αὐθαίρετη. Γιατὶ ὁ Μᾶρκος Ἀυρηλῖος δὲν ἦταν ἕνας πηγαῖος στοχαστὴς οὔτε ἀκολουθοῦσε μιὰ αὐστηρὰ λογικὴ μέθοδο. Ὁ ἴδιος εὐχαριστεῖ τοὺς θεοὺς, ὅτι τότε πού ἔδωσε τὴν καρδιά του στὴ φιλοσοφία δὲν ἔγινε ἕνας συγγραφέας τῆς φιλοσοφίας ἢ ἕνας πού νὰ δίνει λύσεις σιτοὺς συλλογισμοὺς (6). Ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Μᾶρκος Ἀυρηλῖος πίστευαν ὅτι γιὰ νὰ βροῦμε τὴν ἀληθινὴ φύση ἢ τὴν οὐσία τοῦ ἀνθρώπου θὰ πρέπει νὰ τὸν ἀπαλλάξουμε ἀπ' ὅλα τὰ ἔξωτερικὰ καὶ ξένα (ἄσχετα) χαρακτηριστικά.

«Οὐδὲν ἓκ τῶν πραγμάτων τὰ ὅποια δὲν εἶναι προσήκοντα εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἐφ' ὅσον οὗτος εἶναι πραγματικὰ ἄνθρω-

τοῦ Ἀνθρώπου εἶναι ἀκόμα ἀπαιτητὴ. (desideratum). Ἐνῶ ἡ ἱστορία τῆς Μεταφυσικῆς, τῆς φυσιοκρατικῆς φιλοσοφίας τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης, ἔχει μελετηθῆ λεπτομερῶς. Κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα ἡ σημασία τοῦ προβλήματος (ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας τοῦ ἀνθρώπου) ἀναγνωρίστηκε ἀπὸ πολλοὺς. Ὁ Wilhelm Dilthey συνκέντρωσε ὅλες τὶς προσπάθειές του γιὰ τὴ λύση τοῦ προβλήματος. Ἀλλὰ ἡ ἐργασία τοῦ Dilthey ὅσο κι ἂν εἶναι πλούσια καὶ ὑποβλητικὴ, ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἐλλιπής. Ἐνας ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Dilthey, ὁ Bernhard Groethuysen, ἔδωσε μιὰ καλὴ περιγραφή τῆς γενικῆς ἀνάπτυξης τῆς ἀνθρωπολογικῆς φιλοσοφίας. Δυστυχῶς κι αὐτὴ ἀκόμα ἡ περιγραφή σταματᾷ πρὶν ἀπὸ τὸ ἀποφασιστικὸ βῆμα τῆς δικῆς μας ἐποχῆς.

(Bernhard Groethuysen: «Philosophische Anthropologie» Handbuch der Philosophie (Munich and Berlin 1931). Ἐπίσης Groethuysen's article «Towards an Anthropological Philosophy and History, Essays Presented to Ernst Cassirer (Oxford, Clarendon Press, 1936).

6. Μάρκου Ἀυρηλίου βιβλ. I παρ. 8.

πος, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἰδιάζον εἰς αὐτόν. Αὐτὰ δὲν τ' ἀπαιτεῖ ὁ ἄνθρωπος οὔτε τὰ προβλέπει ὡς δῶρα ἢ φύσις τοῦ ἀνθρώπου οὔτε ἀποτελοῦν τελειότητα τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ὅθεν δὲν ἐμπερικλείεται εἰς αὐτὰ ὁ διαρκὴς σκοπὸς ὁ τεθεὶς εἰς τὸν ἄνθρωπο, οὔτε κἂν ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ τελικοῦ αὐτοῦ σκοποῦ, δηλαδὴ τὸ καλόν. Πρὸς τούτοις ἂν τι ἔξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἀνῆκεν εἰς τὸν ἄνθρωπον (ὡς καθῆκον), δὲν θὰ ἐπεβάλλετο εἰς ἡμᾶς νὰ τὸ περιφρονοῦμεν καὶ ν' ἀντισταθῶμεν εἰς αὐτό, οὔτε θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπαινεθῆ ὅστις καταδεικνύεται ὡς ἀνεξάρτητος αὐτῶν, οὔτε μπορεί νὰ εἶναι καλὸς ἐκεῖνος ὅστις προορίζεται εἰς ἕνα ἀπὸ αὐτὰ ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα ἀποτελοῦν ἀγαθὰ» (7)

«Ὅλα αὐτὰ πού συμβαίνουν στὸν ἄνθρωπο ἀπ' ἔξω εἶναι χωρὶς ἀξία καὶ ἄδεια. Ἡ οὐσία τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐξαρτιέται ἀπὸ τίς ἐξωτερικὲς περιστάσεις· ἐξαρτιέται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν ἀξία πού δίνει ὁ ἴδιος στὸν ἑαυτό του. Πλούτη, καταγωγή, κοινωνικὲς διακρίσεις, ἀκόμη ὑγεία ἢ καὶ πνευματικὰ χαρίσματα, ὅλα αὐτὰ καταντοῦν ἀδιάφορα. Ἐκεῖνο πού ἔχει σημασία εἶναι ἡ στάση τῆς ψυχῆς. Αὐτὸ τὸ ἐσωτερικὸ ἀξίωμα δὲν μπορεί νὰ διαταραχθῆ. «Ὅτι δὲν καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον χειρότερο ἀπ' τὸν ἑαυτόν του, δὲν καθιστᾷ καὶ χειρότερον τὴν ζωὴν του καὶ δὲν τὸν βλάπτει, οὔτε ἔξωθεν οὔτε ἔσωθεν» (8).

Ἡ ἀπαίτηση τοῦ αὐτοελέγχου ἐμφανίζεται γιὰ τὸ λόγον στὸ Στωϊκισμὸ, ὅπως καὶ στὶς ιδέες τοῦ Σωκράτη, σὰν προνόμιον τοῦ ἀνθρώπου καὶ θεμελιῶδες καθῆκον (9). Ἀλλὰ τὸ καθῆκον θὰ γί-

7. Μάρκου Ἀυρηλίου Ἀντωνίνου «Εἰς ἑαυτὸν» βιβλίον V παρ. 15. Βιβλιοθήκη Ἀρχαίων Συγγραφέων. Ἐκδοτικὸς Οἶκος Ἰωάν. Ζαχαροπούλου. Ὅλα τὰ ἀποσπάσματα τὰ πῆραμε ἀπὸ τὴν παραπάνω ἔκδοσιν.

8. Μάρκου Ἀυρηλίου «Εἰς ἑαυτὸν» βιβλίον IV παρ. 8.

9. Τοῦ ἴδιου, βιβλίο III παρ. 6.

νη τώρα αντιληπτό πλατύτερα· δὲν εἶναι μόνο ἠθικὸ κεφάλαιο ἀλλὰ ἔχει βάθος καὶ καθολικότητα. Ἔχει μεταφυσικὸ φόντο. «Ποτὲ νὰ μὴ σταματᾶς νὰ ρωτᾶς τὸν ἑαυτὸ σου καὶ νὰ ἀνεξετάζης τὸν ἑαυτὸ σου. Τί συμβαίνει ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ μέρους τοῦ σώματός μου τὸ ὁποῖον ὀνομάζω πνεῦμα (ἡγεμονικόν)» (10).

Ἐκεῖνος ποὺ ζῆ σὲ ἀρμονία μὲ τὸν ἑαυτὸν του, ὁ δαίμονάς του ζῆ σὲ ἀρμονία μὲ τὸ σύμπαν. Γιατὶ καὶ οἱ δύο, ἡ παγκόσμια τάξη καὶ ἡ προσωπικὴ τάξη (οὐδεὶς ἀρμονία) δὲν εἶναι παρά διαφορετικές ἐκφράσεις καὶ ἐκδηλώσεις μιᾶς κοινῆς ἀρχῆς. Ὁ ἄνθρωπος δίνει ἀποδείξεις τῆς κριτικῆς του ἰκανότητος, τῆς ὀξυδέρκειάς του καὶ τῆς εὐθυκρισίας του ὅταν διακρίνη ὅτι σ' αὐτὴ τὴ συσχέτιση τὸν πρότιστο ρόλο τῶν παίζει ὁ ἑαυτός του καὶ ὄχι τὸ Σύμπαν. Ὅταν ὁ ἐσωτερικὸς ἑαυτός θὰ ἔχη κερδίσει τὴν ἐσωτερικὴ του μορφή, αὐτὴ ἡ μορφή παραμένει ἀναλλοίωτη καὶ ἀδιατάρακτη.

«Ὅταν γίνηται σφαιρὸς κυκλοτερῆς, μένει». Ὅταν ἀποτρογγυλωθῆ εἰς σφαιραν, μένει ὅπως εἶναι (11). Αὐτὴ εἶναι, τρόπος τοῦ λέγειν, ἡ τελευταία λέξη τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας--μιὰ λέξη ποὺ μιὰ φορὰ ἀκόμη περιέχει καὶ ἐρμηνεύει τὸ πνεῦμα μὲ τὸ ὁποῖο ἀρχικὰ εἶχε συλληφθῆ. Τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἦταν πνεῦμα ὀρθῆς κρίσης, κριτικῆς ὀξυδέρκειας, ἀνάμεσα στὸ ὄν καὶ στὸ μὴ ὄν, ἀνάμεσα στὴν ἀλήθεια καὶ στὴν ψευδαἰσθησι, ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ στὸ κακό.

Ἡ ζωὴ ἡ ἴδια ἀλλάζει καὶ «ταλαντεύεται», ἀλλὰ ἡ ἀληθινὴ ἀξία τῆς ζωῆς θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ σὲ μιὰ αἰώνια ἀρμονία ποὺ δὲν ἐπιδέχεται μεταβολές. Δὲν βρῖσκεται στὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων μας. Μόνο μὲ τὴ δύναμη τοῦ νοῦ μποροῦμε νὰ συλλάβουμε αὐτὴ τὴν ἀρμονία. Ἡ κρίση, εἶναι ἡ κεντρικὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου, ἡ κοινὴ πηγὴ ἀλήθειας καὶ ἠθικῆς. Γιατὶ εἶναι τὸ μόνο πράγμα πάνω

στὸ ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος στηρίζεται καὶ στηρίζεται. Εἶναι ἐλεύθερο, αὐτόνομο, αὐτάρκες (12).

«Λοιπὸν ἔχε ὑπ' ὄψιν σου νὰ ἀποσυρθῆς εἰς αὐτὸν τὸν μικρὸν χῶρον ὅστις ἀνήκει εἰς σὲ καὶ π ρ ὀ π α ν τ ὅ ς μ ἢ ἀφήνης τὸν ἑαυτὸν σου νὰ παρασύρεται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ μὴ καταβάλλης ὑπερβολικὰς προσπαθείας, ἀλλὰ ν' ἀντιμετωπίσης μ' ἐλεύθερον πνεῦμα τὰ πράγματα ὡς ἀνὴρ, ὡς ἄνθρωπος, ὡς πολίτης, ὡς Ὀνητὸν ὄν».

«Τὰ πράγματα δὲν ἀγγίζουσι καθόλου τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ μένουσι ἔξω ἀκίνητα, καὶ ὅσα σ' ἐνοχλοῦν προέρχονται ἀπὸ τὴν σχετικὴν «εἰδέαν» (ὑπόληψιν) καὶ μόνον ἐντὸς τοῦ ἑαυτοῦ σου. Τὸ δὲ δεύτερον εἶναι (τὸ ἕτερον) ὅτι πάντα ὅσα παρατηρεῖς εὐρίσκονται εἰς τὸ σημεῖον νὰ μεταβληθοῦν καὶ δὲν θὰ ὑπάρχουν πλέον μετ' ὀλίγον. Καὶ διαρκῶς ἔχε εἰς τὸν νοῦν σου, εἰς πόσας ἤδη μεταβολὰς παρευρέθης ὁ ἴδιος. Ὁ κόσμος εἶναι (αἰώνια) μεταβολή, ἡ ζωὴ «εἰδέα». (Ὁ κόσμος ἀλλοίωσις, ὁ βίος ὑπόληψις) (13).

Τὸ μεγαλύτερο πλεονέκτημα αὐτῆς τῆς ἔννοιας τῶν Στωϊκῶν, βρῖσκεται στὸ γεγονός, ὅτι αὐτὴ ἡ ἔννοια δίνει στὸν ἄνθρωπο, ἀμφότερα, ἓνα βαθὺ αἶσθημα τῆς ἀρμονίας του μὲ τὴ φύση καὶ ἓνα αἶσθημα τῆς ἠθικῆς του ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴ φύση. Στὸ μυαλό τοῦ Στωϊκοῦ φιλοσόφου αὐτοὶ οἱ ἰσχυρισμοὶ ἀντὶ νὰ συγκρούωνται, συσχετίζονται ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλον. Ὁ ἄνθρωπος βρῖσκει τὸν ἑαυτὸν του σὲ τέλεια ἰσορροπία μὲ τὸ σύμπαν καὶ γνωρίζει ὅτι αὐτὴ ἡ ἰσορροπία δὲν πρέπει νὰ διαταραχθῆ ἀπὸ καμμιά ἐξωτερικὴ δύναμη. Αὐτὴ εἶναι ἡ σημασία τῆς Στωϊκῆς ἀ τ α ρ α ξ ί α ς. Αὐτὴ ἡ θεωρία τῶν Στωϊκῶν ἀποδείχτηκε ὅτι εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἰσχυρότερες δημιουρ-

12. Τοῦ ἴδιου βιβλίου V παρ. 14. Ὁ λόγος καὶ ἡ λογικὴ τέχνη δυνάμεις εἰσὶν ἑαυταῖς ἀρκούμεναι καὶ τοῖς καθ' ἑαυτὰς ἔργοις.

13. Τοῦ ἴδου βιβλίου IV παρ. 3. (Ἀηλαδὴ ἡ βλάβη εἶναι μῖνον ὑποκειμενικὴ ἀντίληψις, ὡδεμίαν ἔργουσαν σχέσιν μὲ τὸ προκαλοῦν τῆς τὴν ὑλικὸν αἷτιον).

10. Μάρκου Αὐρηλίου «Εἰς ἑαυτὸν» βιβλίου V παρ. 11.

11. Τοῦ ἴδιου βιβλίου VIII παρ. 41.

γικές δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ.

Ἡ θεωρία αὐτή βρέθηκε ξαφνικὰ μπροστὰ σὲ μιὰ νέα καὶ ἄγνωστη δύναμη. Ἡ σύγκρουση αὐτὴ τῆς δύναμης κλόνισε τὸ κλασσικὸ ἰδεώδες γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἀπὸ τὰ θεμέλιά του. Ἡ Στωϊκὴ θεωρία καὶ ἡ Χριστιανικὴ θεωρία δὲν εἶναι ἐχθρικές ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη. Στὴν ἱστορία τῶν ἰδεῶν τίς βρίσκουμε τὴ μιὰ πλάϊ στὴν ἄλλη καὶ πολὺ συχνὰ συνυφασμένες μέσα στὸ μυαλὸ τοῦ σοφοῦ. Παρ' ὅλα αὐτὰ μένει ἓνα σημεῖο πάνω στὸ ὅποιο ὁ ἀνταγωνισμὸς ἀνάμεσα στὰ ἰδεώδη τῶν Χριστιανῶν καὶ στὰ ἰδεώδη τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων παρουσιάζεται ἔντονος καὶ ἀσταμάτητος.

Ἡ ὑποτιθέμενη ἀπόλυτη ἀνεξαρτησία τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ στοὺς Στωϊκοὺς θεωρεῖται σὰν μιὰ ἀπὸ τίς θεμελιώδεις ἀρετές, στὴ χριστιανικὴ θεωρία καταντᾷ νὰ θεωρηθῆ σὰν ἓνα βασικὸ κακὸ καὶ λάθος. Ὅσο ὁ ἄνθρωπος ἐπιμένει σ' αὐτὸ τὸ λάθος δὲν ὑπάρχει σωτηρία.

Ὁ ἀγῶνας ἀνάμεσα στὶς δύο ἀντιτιθέμενες ἀπόψεις κράτησε πολλοὺς αἰῶνες καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς σύγχρονης ἐποχῆς—στὰ χρόνια τῆς ἀναγέννησης καὶ στὸ δέκατο ἕβδομο ἀκόμα αἰῶνα—νιώθουμε ἀκόμα τὴν πλήρη τῆς δύναμης (13).

Ἐδῶ μπορούμε νὰ συλλάβουμε ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἀνθρωπολογικῆς φιλοσοφίας. Αὐτὴ ἡ φιλοσοφία δὲν εἶναι σὰν τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς φιλοσοφικῆς ἔρευνας, μιὰ βραδεία καὶ συνεχῆς ἀνάπτυξη γενικῶν ἰδεῶν.

Ἀκόμα καὶ στὴν ἱστορία τῆς Λογικῆς, τῆς Μεταφυσικῆς καὶ τῆς Φυσιοκρατίας (Νατουραλισμοῦ) βρίσκουμε τίς πιὸ χτυπητὲς ἀντιθέσεις. Αὐτὸ μπορεί νὰ περιγραφῆ μὲ ὄρους τοῦ Ἐγγελου σὰν μιὰ διαλεκτικὴ πορεία μέσα στὴν ὁποία κάθε θέση ἀκολουθεῖται ἀπ' τὴν ἀντίθεσή της. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὑπάρχει μιὰ ἐσωτερικὴ

συνέπεια, μιὰ καθαρὴ λογικὴ τάξη (ἁρμονία) ποὺ συνδέει τοὺς διαφορετικοὺς σταθμοὺς τῆς διαλεκτικῆς αὐτῆς πορείας. Ἡ ἀνθρωπολογικὴ φιλοσοφία, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἄποψη, ἐμφανίζει ἓνα ἀρκετὰ διαφορετικὸ χαρακτήρα.

Ἄν θέλουμε νὰ ἀντιληφθοῦμε τὴν πραγματικὴ τῆς ἔννοια καὶ σπουδαιότητα δὲν πρέπει νὰ προτιμήσουμε τὸν ἐπικὸ τρόπο περιγραφῆς ἀλλὰ τὸ δραματικὸ, ἰατὶ δὲν ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μιὰ γαλήνια ἀνάπτυξη ἔννοιῶν ἢ θεωριῶν ἀλλὰ μὲ μιὰ σύγκρουση ἀντιτιθεμένων πνευματικῶν δυνάμεων. Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπολογικῆς φιλοσοφίας εἶναι φορτωμένη μὲ τὰ βαθύτατα ἀνθρώπινα πάθη καὶ συναισθήματα. Δὲν ἔχει νὰ κάνη μὲ ἓνα ἀπλὸ θεωρητικὸ πρόβλημα ὅσο καὶ ἂν εἶναι γενικὸ σὲ σκοπὸ. Ἐδῶ διακυβεύεται τὸ πεπρωμένο τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀξιοῖ μιὰ τελικὴ ἀπόφαση (ultimate decision).

Ὁ χαρακτήρας τοῦ προβλήματος βρέθηκε τὴν καθαριώτερή του ἔκφραση στὸ ἔργο τοῦ Αὐγουστίνου. Ὁ Αὐγουστίνος βρίσκεται στὸ μεταίχμιο τῶν δύο ἐποχῶν. Ἔζησε τὸν τέταρτο αἰῶνα τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς. Μεγάλωσε μὲ τὴν παράδοση τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Νεοπλατωνισμὸς ἔχει σφραγίσει ἔντονα ὅλη τὴ φιλοσοφία του. Εἶναι ἐπίσης ὁ πρόδρομος τῆς Μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ὁ ἰδρυτὴς τῆς Χριστιανικῆς δογματικῆς. Στὶς ἐξομολογήσεις ἀκολουθοῦμε βῆμα πρὸς βῆμα, τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ φιλοσοφία, στὴ Χριστιανικὴ Ἀποκάλυψη.

Σύμφωνα μὲ τὸν Αὐγουστίνου ὅλη ἡ πρὸ Χριστοῦ φιλοσοφία ἦταν ὑποκειμένη σὲ ἓνα θεμελιώδες λάθος καὶ ἦταν ἐμποτισμένη ἀπὸ μιὰ καὶ τὴν ἴδια αἵρεση. Ἡ δύναμη τοῦ λογικοῦ ἐθεωρεῖτο σὰν ἡ πιὸ μεγάλη δύναμη τοῦ ἀνθρώπου. Μὰ ἐκεῖνο ποὺ δὲν μπορούσε νὰ γνωρίζη ὁ ἄνθρωπος ὡς τὴ στιγμὴ ποὺ φωτίστηκε ἀπὸ τὴ Θεϊκὴ ἀποκάλυψη, εἶναι ὅτι τὸ λογικὸ (reason) αὐτὸ καθ' αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ διαφοροῦμενα καὶ πιὸ ἀμφισβητούμενα πράγματα στὸν κόσμον.

14. Γιὰ περισσότερες λεπτομέρειες κοίταξτε Cassirer, Descartes (Stockholm 1939).

Ὁ λόγος δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς δείξη τὸ δρόμο, στὴ διαύγεια, στὴν, ἀλήθεια καὶ στὴ σοφία. Γιατὶ εἶναι αὐτὸς καθαντὸς (reason) ἀσαφῆς καὶ ἡ προέλευσή του εἶναι σκεπασμένη μὲ μυστήριον—ἓνα μυστήριον ποὺ βρῆκε τὴ λύση του μόνο μὲ τὴ Χριστιανικὴ Ἀποκάλυψη. Ὁ λόγος κατὰ τὸν Αὐγουστῖνο δὲν ἔχει ἀπλῆ καὶ μοναδικὴ φύση, ἀλλὰ μᾶλλον μιὰ διπλῆ καὶ διαιρεμένη φύση. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργήθηκε κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν μὲ τὸ Θεὸ καὶ στὴν ἀρχικὴ του κατάστασις τότε ποὺ βρῆκε ἀπ' τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ, ἦταν ἴσος μὲ τὸ ἀρχέτυπό του. Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ χάθηκαν μὲ τὴν πτώσις τοῦ Ἀδάμ. Ἐκτότε, ὅλη ἡ πηγαία δύναμις τοῦ λόγου σκοτεινίασε (ἔχασε τὴ διαύγειά του). Καὶ τὸ λογικὸ ἂν ἀφεθῆ μόνον καὶ ἀβοήθητο στὸν ἑαυτό του καὶ στίς ιδιότητές του δὲν ἔχει τὴ δύναμις νὰ γυρίσῃ στὴ βάση του (στὴν ἀρχικὴ του μορφή). Δὲν μπορεῖ νὰ ξανακτίσῃ τὸν ἑαυτό του. Δὲν μπορεῖ μὲ τίς δικές του μόνο δυνάμεις νὰ γυρίσῃ στὴν προηγούμενὴ του καθαρὴ οὐσία. Μιὰ τέτοια μεταμόρφωσις γίνεται μόνο μὲ ὑπερφυσικὴ βοήθεια, μὲ τὴ δύναμις τῆς Θεϊκῆς εὐλογίας.

Τέτοια εἶναι ἡ νέα ἀνθρωπολογία ὅπως τὴν συνέλαβε ὁ Αὐγουστῖνος καὶ κράτησε τὴ θέσις τῆς σὲ ὅλα τὰ μεγάλα συστήματα τῆς μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας

Ἀκόμα καὶ ὁ Θωμᾶς Ἀκουΐνας, ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀριστοτέλη, ποὺ ξαναγυρίζει στίς πηγές τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας δὲν τολμᾷ νὰ ἀποκλίνῃ ἀπ' αὐτὸ τὸ θεμελιώδες δόγμα.

Ὁ Ἀκουΐνας, παραχωρεῖ στὸ λογικὸ πολὺ μεγαλύτερη δύναμις ἀπ' ὅση ἔδωσε ὁ Αὐγουστῖνος, ἀλλὰ εἶναι πεπεισμένος, ὅτι τὸ λογικὸ δὲν θὰ κἀνῃ μόνο του ὀρθὴ χρῆσις τῶν δυνάμεών του ἂν δὲν φωτίζεται καὶ ὀδηγῆται ἀπὸ τὴ Θεῖα Χάρη. Ἐδῶ φτάνομε σὲ μιὰ πλήρη ἀντιστροφή ὅλων τῶν ἀξιῶν ποὺ ὑποστήριξε ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία.

Ὅτι μιὰ φορὰ ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ πιὸ ὑψηλὸ χάρισμα τοῦ ἀνθρώπου, ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι ἡ κατάστροφὴ του καὶ ὁ πειρασμός του. Ὅτι θεωροῦσε ὑπερηφάνειά του κατάντησε ταπείνωσή του. Ἡ Στωϊκὴ ἀντίληψις, πὼς ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ὑπακούῃ καὶ νὰ σέβεται τὴν ἐσωτερικὴν του ἀρχή, τὸ «δαίμονα» μέσα του, τώρα θεωρεῖται σὰν ἐπικίνδυνη εἰδωλολατρεία.

(Συνεχίζεται)

Μετάφρασις σχολία

Θ. ΓΕΡΟΥ

B.E. τοῦ Πανεπιστημίου
τοῦ Ἐδιμβούργου

Ἡ συνέχεια καὶ τὸ τέλος τῆς μελέτης τοῦ κ. Μ. Πασάκου
«Σύγχρονος ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ μέθοδοι εἰς τὴν
Ψυχολογίαν καὶ Παιδαγωγικήν», θὰ δημοσιευθῇ
εἰς τὸ ἐπόμενον τεῦχος.
